

Małgorzata Orłowska

Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej

ORCID 000-0002-6387-1124

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2025.1.01>

Wesołe jest życie staruszka...

The Life of an Old Man is Cheerful...

ABSTRACT: The quality of life of seniors should be a subject of social concern. It is one of the most important indicators of social humanity.

KEYWORDS: seniors, family, quality of life, exclusion.

STRESZCZENIE: Jakość życia seniorów powinna być przedmiotem troski społecznej. Jest to jeden z istotniejszych wskaźników humanitaryzmu społecznego.

SŁOWA KLUCZOWE: seniorzy, rodzina, jakość życia, wykluczenie.

Jakość życia jako istotne kryterium analizy partycypacji społecznej

„Wesołe jest życie staruszka / Wesołe jak piosnka jest ta / Gdzie stąpnie, zakwita mu dróżka / I świat doń się śmieje, «Ha, ha»”. Któż, zwłaszcza z pokoleń dzisiejszych seniorów, nie zna refrenu piosenki autorstwa Jeremiego Przybory i Jerzego Wasowskiego z kultowego Kabaretu Starszych Panów w wykonaniu – ponad pół wieku temu – przez niezrównanego Wiesława Michnikowskiego. Autorzy i wykonawcy dawno przenieśli się do lepszego świata, ale ich twórczość nie jest zapomniana i na nowo jest interpretowana przez kolejne pokolenia.

Jak zatem wygląda „wesołe życie” seniora we współczesnej Polsce? Czy naprawdę jest wesołe i pozbawione trosk? Pytanie to staje się o tyle istotne, że Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) ogłosiła lata 2020–2030 jako *Dekadę Aktywnego Starzenia Się*. Choć jakość życia znajduje się w obszarze zainteresowania nauk społecznych i ekonomicznych od dawna, to nadal nie wypracowano optymalnego modelu jego badania. Dotyczy to zwłaszcza odwoływania się do wskaźników ekonomicznych o charakterze ilościowym – np. wartości PKB *per capita*. Interesujące podejście do problemu prezentuje Eurostat. „Przyjęta [...] koncepcja zakłada rozumienie jakości życia jako konstruktu wieloaspektowego, na który składa się opis i pomiar nie tylko obiektywnych warunków życia, lecz także ich subiektywnego odczucia. Pomiar ten uwzględnia takie obszary (zwane domenami), jak: materialne warunki życia, zdrowie, edukacja, aktywność ekonomiczna, czas wolny oraz relacje społeczne, osobiste bezpieczeństwo, jakość państwa i podstawowe prawa oraz środowisko zamieszkania” [Orłowska, Bleszyński, 2018, s. 51].

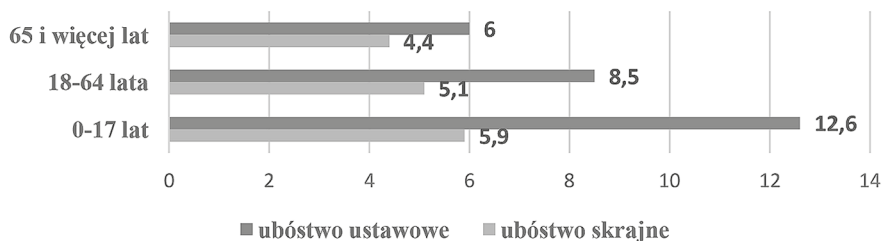
Na pewno na uwagę zasługuje baczne przyjrzenie się przez badacza jakości życia polskich seniorów, a w szczególności takim obszarom ich egzystencji jak materialne warunki życia oraz czas wolny wraz z relacjami społecznymi.

Wybrane elementy jakości życia polskich seniorów

Ekonomiczna jakość życia

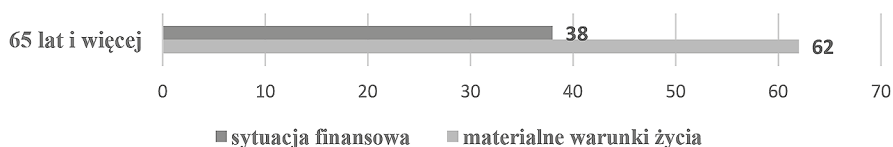
Wydaje się, że kapitał ekonomiczny jest jednym z istotniejszych kapitałów społecznych. Tym bardziej, że wg Piera Bourdieu możemy mówić o jego przekształcaniu się w pozostałe, tzn. kapitał kulturowy i społeczny.

Materiał zaprezentowany na wykresie 1. ujawnia, że w skrajnym ubóstwie żyje niespełna 5% seniorów, a uprawnionych do korzystania ze świadczeń pomocy społecznej ze względów na dochód jest około 6% z nich.

Wykres 1. Zasięg ubóstwa w Polsce wg wieku w roku 2020

Źródło: oprac. własne za: Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.”, s. 7.

Wykres 2. Zadowolenie osób starszych z własnej sytuacji materialnej według wielkości gospodarstwa domowego w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Źródło. oprac. własne za: Jakość życia osób starszych w Polsce, GUS, Warszawa 2020, s. 29.

Czy to dużo, czy mało? Na tle pozostałych grup wiekowych to najmniejszy odsetek osób doświadczających niedostatku. Choć trzeba zaznaczyć, że „minimum egzystencji [to linia ubóstwa, która – dop. MO] uwzględnia jedynie te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie, a konsumpcja niższa od tego poziomu utrudnia przeżycie i stanowi zagrożenie dla rozwoju psychofizycznego człowieka” zaś „ustawowa granica ubóstwa, [jest – dop. MO] określona na poziomie kwot, które zgodnie z obowiązującą [w Polsce – dop. MO] ustawą o pomocy społecznej uprawniają do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej”¹). W roku 2020 Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych podawał jego wysokość dla gospodarstw emeryckich na poziomie około 600 zł na osobę samotnie gospodarującą i 518 zł na osobę w gospodarstwie domowym dwóch emerytów na cały miesiąc².

Mimo skromnych dochodów, można powiedzieć, że dobre samopoczucie nie opuszcza większości osób starszych, gdyż 62% z nich jest zadowolonych ze swoich materialnych warunków życia (poza dochodami), a prawie 40% z sytuacji finansowej (w tym dochodów) [Jakość... 2020]. Autor nie dysponuje niestety pogłębionymi informacjami na temat osób i przyczyn ich dyskomfortu materialnego. Szkoda, bo odsetki osób doświadczających deprywacji materialnej są znaczne (wykres 2).

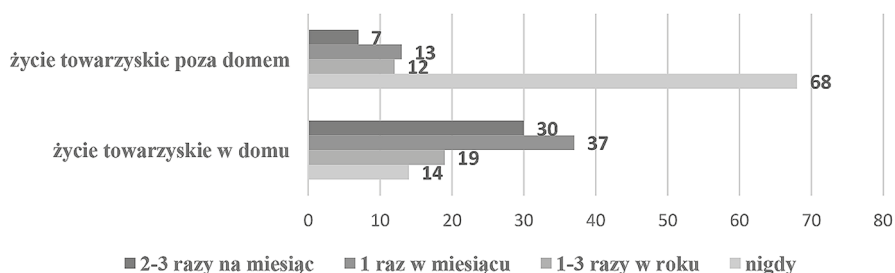
¹ Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.” [2021]. Warszawa: GUS, s. 1, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-omoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2020-roku,14,8.html> [data pobrania: 7.07.2022].

² Informacja o poziomie i strukturze minimum egzystencji w 2020 r. [2021]. Oprac. P. Kurowski Warszawa: IPiSS, s. 1, <https://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/2022/11/ME-w-2020-srednioroczne1.pdf> [data pobrania: 1.09.2022].

Aktywność społeczna

Ekonomiczny poziom życia polskich seniorów powinien być zauważalny w ich sposobach spędzania czasu i kontaktach społecznych. Dobrymi wskaźnikami będą tu zachowania aktywne i bierne. Za zachowania o charakterze biernym przyjęto do analizy: oglądanie telewizji oraz czytelnictwo prasy i książek, zaś do zachowań wymagających aktywności – życie towarzyskie oraz aktywność fizyczną (uprawianie sportu, spacer).

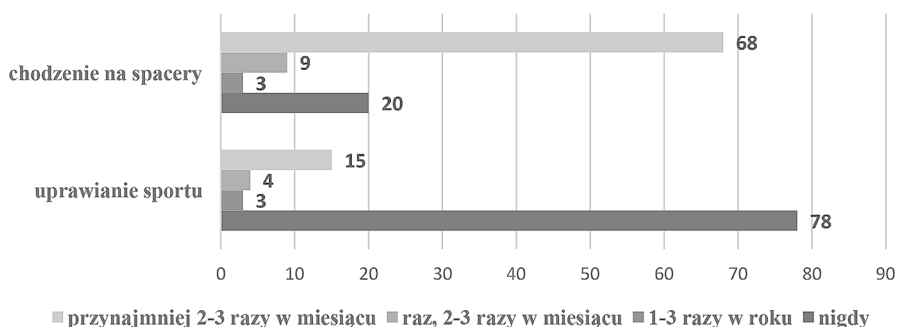
Zachowania aktywne. Zgodnie z danymi GUS polscy seniorzy ze względu na upodobania towarzyskie są domocentryczni (wykres 3). Ponad połowa z nich zaprasza znajomych i rodzinę do domu (30 i 37% robi to – odpowiednio – co najmniej 2–3 razy w miesiącu bądź tylko raz w miesiącu). Seniorzy rzadko spotykają się poza domem (odpowiednio 7 i 13%). Badania GUS nie podają przyczyn takiej sytuacji, która może wynikać z nienajlepszej kondycji fizycznej lub finansowej osób starszych. Biorąc pod uwagę poziom dochodów zaprezentowany na wykresie 2 można sądzić, że powodem jest sytuacja ekonomiczna tej grupy.

Wykres 3. Częstotliwość kontaktów społecznych osób starszych w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Źródło: jak wykres 2, s. 49.

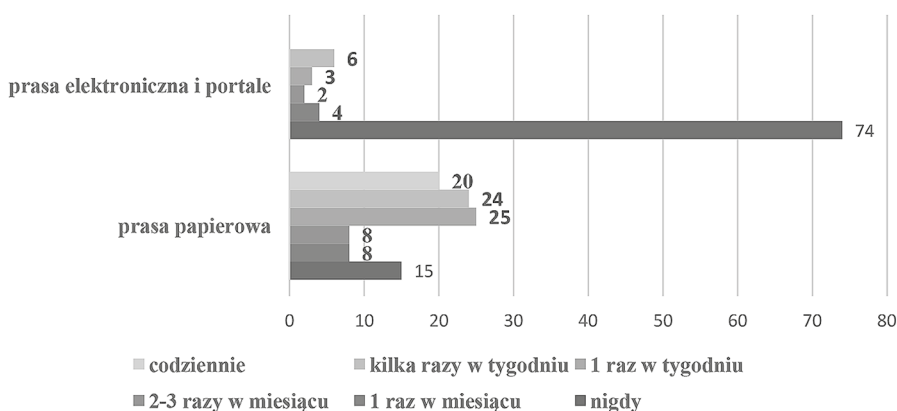
Pośrednio tezę tę może potwierdzać materiał zaprezentowany na wykresie 4, prezentującym aktywność fizyczną seniorów. Osoby starsze preferują spacer, nie angażują się w uprawianie sportu. Spacer jest bezpłatny, zaś uprawianie sportu wiąże się z mniejszymi bądź większymi wydatkami. Prawie trzy czwarte seniorów wybiera pierwszą aktywność, a tylko 15% deklaruje uprawianie sportu, co jest wymowną różnicą.

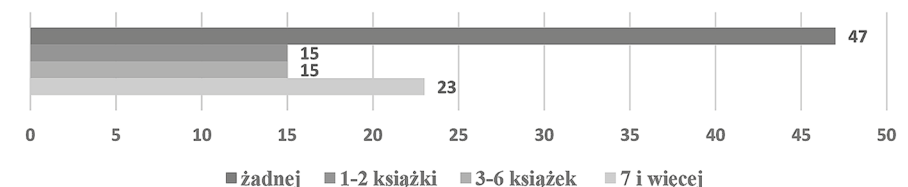
Wykres 4. Częstotliwość uprawiania aktywności fizycznej osób starszych w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)
Źródło: jak wykres 2, s. 41.

Zachowania bierne. W badaniach na temat aktywności człowieka zachowania określane mianem biernych zazwyczaj, niesłusznie, są traktowane jako drugorzędne. Nie powinno dominować żadne z nich.

Analizie poddano kontakt z mediami papierowymi i elektronicznymi. Obydwie kategorie mediów nie należą do nowinek i od dawna są dobrze znanymi seniorom formami uczestnictwa w kulturze. O ile do lektury książek trzeba mieć pewne przygotowanie, to czytelnictwo prasy już nie wymaga takiego zaangażowania. Czasopisma oferują krótsze formy, na które można znaleźć czas między wykonywanymi czynnościami dnia codziennego, a tekst zazwyczaj jest łatwiejszy.

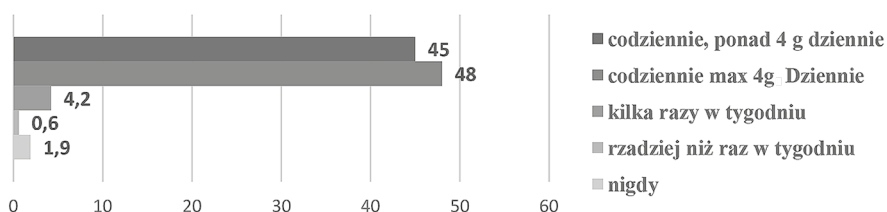
Wykres 5. Częstotliwość czytania prasy przez osoby starsze w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)
Źródło: jak wykres 2, s. 48.

Wykres 6. Częstotliwość czytania książek przez osoby starsze w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Źródło: jak wykres 2, s. 46.

Z badań wynika, że połowa seniorów nie sięgnęła po żadną książkę w ciągu roku. Tylko co czwartego (23%) można zaliczyć do grona stałych czytelników – czytają co najmniej jedną książkę miesięcznie, a mniej więcej co szósty 1–2 na kwartał (zob. wykres 6).

Wykres 7. Częstotliwość oglądania telewizji przez osoby starsze w 2018 r. (% osób w wieku 65 lat i więcej)

Źródło: jak wykres 2, s. 38.

Wśród seniorów bardziej popularna jest prasa. Prawie trzy czwarte z nich ma kontakt z gazetami przynajmniej raz w tygodniu, w tym co piąty codziennie (zob. wykres 5). Dotyczy to formy papierowej, a nie wersji elektronicznej³.

O ile media elektroniczne o charakterze informacyjnym (prasa, portale) nie cieszą się zainteresowaniem seniorów, to telewizja jest oglądana powszechnie i codziennie, nierzadko ponad 4 godziny dziennie, co świadczyć może o dużym zainteresowaniu tym środkiem przekazu (zob. wykres 7). Na jego popularność – nie tylko wśród seniorów – wpływają dostępność i przyzwyczajenia; ta rozrywka wypełnia pustkę dnia codziennego [szerzej: Orłowska, 2007].

³ Na temat uwarunkowań korzystania z Internetu przez seniorów szerzej [Orłowska, Błęszyńska, 2021].

Zakończenie

Starość i procesy starzenia się są naturalnymi procesami rozwojowymi. Pojęcia starości i człowieka starego nie są jednoznaczne i często podlegały redefinicji w społecznej percepcji [Phillipson, 1982; Rowe, Kahn, 1977, s. 424]. Określenia te są konstruktem społecznym. Ich definicje noszą charakter dualizmu: biologicznego oraz społecznego.

Za WHO przyjmujemy, iż starość rozpoczyna się około 60. roku życia, czyli w okresie przechodzenia w tzw. wiek emerytalny⁴. W takim też rozumieniu przedstawiane są dane statystyczne w niniejszych rozważaniach.

Przegląd zachowań i aktywności przyjęty w artykule do analizy był wybiórczy i ograniczony ramami wydawniczymi. Ponieważ wydaje się, że to warunki ekonomiczne w istotny sposób wywierają piętno na większości zachowań i podejmowanej aktywności najpierw opisano sytuację finansową i materialne warunki życia seniorów. Natomiast jako obszary partycypacji społecznej przyjęto uczestnictwo w kulturze mierzone czytelnictwem prasy i książek, oglądaniem telewizji (jako najłatwiej dostępnego medium) oraz aktywnością fizyczną oraz towarzyską.

Zatem czy tytułowa konstatacja o „wesołym życiu staruszka”, który, gdzie stąpnie, to rozkwitają mu nowe możliwości i spotykają go same radości życia jest prawdą?

Optymistycznie można przyjąć, że dotyczy to około połowy z nich. Tak jest przynajmniej w wymiarze ekonomicznym. Zadowolenie i akceptacja sytuacji i warunków życia (odpowiednio: ok. 40 i 60%) dotyczy mniej więcej co drugiego emeryta. Jeśli jednak przyjrzymy się aktywności społecznej lub uczestnictwu w kulturze (w tym kulturze fizycznej) obraz ten nie jest już tak pogodny, gdyż często owe radości życia są okupione ograniczeniami. Z owych „rozkwitających nowych drózek” w zasadzie korzysta jedna piąta, maksymalnie jedna trzecia z nich.

Niewątpliwie ograniczenia dotyczą aktywnego życia towarzyskiego i kontaktów z rodziną. Zauważony domocentryzm w jakiejś mierze związany jest zapewne z wydolnością fizyczną, ale należy sądzić, że głównym powodem są warunki materialne. Spotkania poza domem, np. w kawiarni, wiążą się z dodatkowymi wydatkami. Tezę tę pośrednio potwierdza wybór spacerów jako

⁴ Decade of Healthy Ageing [2020–2030]. 2019. WHO, <https://www.who.int/ageing/decade-of-healthy-ageing> [data pobrania: 14.09.2022].

istotnej aktywności fizycznej, a nie udziałem w zajęciach sportowych – zazwyczaj płatnych oraz powszechne oglądanie telewizji. dla znacznego odsetka osób starszych telewizja oraz prasa są jedynymi łącznikami ze światem zewnętrznym, dostarczając rozrywki.

Można wysnuć ostrożny wniosek, że „wesołe życie” i „nowe dróżki” – rozumiane jako nowe możliwości – są przeznaczone dla ograniczonej grupy polskich seniorów, a znaczna ich część doświadcza deprywacji tej kategorii potrzeb. Stąd oczywisty wniosek o tworzenie dla tej kategorii wiekowej w ramach polityki społecznej szerszego bezpłatnego dostępu do różnych form aktywności społecznej, by nie skazywać jej na getto. Tym bardziej, że obligeuje do tego Dekada Aktywności Seniorów ogłoszona przez WHO.

Bibliografia

- Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.”* Warszawa: GUS 2021, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2020-roku,14,8.html> [data pobrania 7.07.2022].
- Decade of Healthy Ageing*. (2020–2030). 2019. WHO, <https://www.who.int/ageing/decade-of-healthy-ageing> [data pobrania: 14.09.2022].
- Informacja o poziomie i strukturze minimum egzystencji w 2020 r.* (2021). Oprac. P. Kurowski. Warszawa: IPiSS, <https://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/2022/11/ME-w-2020-srednioroczne1.pdf> [data pobrania: 14.09.2022].
- Jakość życia osób starszych w Polsce*. (2020). Warszawa: GUS.
- Orłowska M. (2007). *Przymus bezczynności. Studium społeczno pedagogiczne czasu wolnego bezrobotnych*. Warszawa: PWN.
- Orłowska M., Błeszyński J. J. (2018). *Czas wolny w służbie niepełnosprawnych*. Warszawa: PWN.
- Orłowska M., Błeszyńska K. M. (2021). Education as the Factor of Digital Inclusion of Elder Persons – Polish case’s analysis. *European Research Studies Journal*, 2(18), 165–185.
- Phillipson Ch. (1982). *Capitalism and the Construction of Old Age*. London.
- Przybora J., Wasowski J., *Wesołe jest życie staruszka*. Tekst piosenki. <https://ising.pl/kabaret-starszych-panow-wesoale-jest-zycie-staruszka-r9weme-tekst> [data pobrania: 3.09.2022].
- Rowe J. W., Kahn R. L. (1997). Successful ageing. *The Gerontologist*, 37, 433–440.